

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra geografie

Tomáš MILAR

**Změny deklarovaného jazyka a národnosti mezi lety
1910 a 1921 ve vybraných obcích Olomoucka**

Bakalářská práce

Olomouc 2014

Vedoucí práce: RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.

Bibliografický záznam

Autor (osobní číslo): Tomáš MILAR (R11569)

Studijní obor: Geografie – Historie

Název práce: Změny deklarovaného jazyka a národnosti mezi lety 1910 a 1921
ve vybraných obcích Olomoucka

Vedoucí práce: RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.

Rozsah práce: 42 stran

Abstrakt: Obsahem práce je analýza vybraných jevů zjišťovaných při sčítání lidu prováděném na našem území v letech 1910 a 1921 ve vybraných obcích Olomoucka, kde došlo v daném období k výrazné změně národnostního složení. Analýza byla také zaměřena na vliv migrace na danou problematiku.

Klíčová slova: sčítání lidu, národnostní složení, Lhota u Konice, Runářov, Neředín

Abstrakt: The subject of the work is an analysis of selected phenomena detected during the census, which was done in our territory between the years 1910 a 1921. For the analysis were chosen the villages, where the ethnic situation during that time has dramatically changed. The analisis focouses on the influence of migration on certain fact.

Keywords: census, ethnic situation, Lhota u Konice, Runářov, Neředín

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně pod vedením RNDr. Miloše Fňukala, Ph.D., a že veškeré použité zdroje jsem uvedl v závěrečném seznamu literatury.

V Olomouci, 25. dubna 2014

podpis autora

Rád bych na tomto místě poděkoval RNDr. Miloši Fňukalovi, Ph.D. a pracovníkům Státního okresního archivu Olomouc za rady a připomínky při sepisování této práce a také svým blízkým za vyjádřenou podporu.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
Přírodovědecká fakulta
Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Tomáš MILAR**
Osobní číslo: **R11569**
Studijní program: **B1301 Geografie**
Studijní obory: **Geografie**
Historie
Název tématu: **Změny deklarovaného jazyka a národnosti mezi lety 1910 a 1921 ve vybraných obcích Olomoucka**
Zadávací katedra: **Katedra geografie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem bakalářské práce je podrobný výzkum změn deklarované národnosti mezi sčítáními v roce 1910 a 1921 ve vybraných obcích Olomoucka. Autor se zaměří na obce, ve kterých došlo v uvedeném období k výrazné změně podílu Čechů a Němců a na základě studia sčítacích operátů se pokusí kvantifikovat roli migrací, přirozené měny a změny deklarovaného obcovacího jazyka (Umgangssprache), resp. národnosti v důsledku politických změn v roce 1918. Autor zasadí problematiku do širšího rámce česko-německých vztahů a demografických přesunů v druhé polovině 19. a na počátku 20. století, pozornost bude věnovat i problému vztahu obcovacího jazyka a národnosti a z toho plynoucích interpretačních obtíží při hodnocení změn v letech 1910-1921.

Rozsah grafických prací: Podle potřeb zadání

Rozsah pracovní zprávy: 5 000 - 8000 slov

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

Pramenné publikace, zejména z řady Vlastivěda Moravská a Historický místopis Moravy a Slezska 1848-1960; archivní prameny: operáty sčítání 1910 a 1921 v archivních fondech okresních úřadů Olomouc a Šternberk (SOkA Olomouc); statistické ročenky a pramenná díla sčítání z let 1910 a 1921; teoretická díla věnující se tématu, např. Boháč, A. (1931): Národnost při druhém sčítání lidu a další podle výběrové bibliografie, která bude vypracována v rámci předmětu Bakalářská práce z geografie 1.

Vedoucí bakalářské práce: **RNDr. Miloš Fňukal, Ph.D.**

Katedra geografie

Datum zadání bakalářské práce: **15. dubna 2013**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. dubna 2014**

L.S.

Prof. RNDr. Juraj Ševčík, Ph.D.
děkan

Doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph.D.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 15. dubna 2013

OBSAH

1.	ÚVOD	8
2.	CÍLE PRÁCE	9
3.	HYPOTÉZY	10
4.	METODY ZPRACOVÁNÍ	11
5.	VÝVOJ NÁRODNOSTNÍCH POMĚRŮ NA OLOMOUCKU	12
6.	CHARAKTERISTIKA HISTORICKÉHO VÝVOJE VE VYBRANÝCH OBCÍCH	17
7.	CHARAKTERISTIKA SČÍTÁNÍ LIDU	
	7.1 Sčítání lidu 1910	21
	7.2 Sčítání lidu 1921	23
8.	ANALÝZA ZMĚN DEKLAROVANÉHO JAZYKA A NÁRODNOSTI VE VYBRANÝCH OBCÍCH	
	8.1 Lhota u Konice	26
	8.2 Neředín	28
	8.3 Runářov	32
9.	ZÁVĚR	37
10.	SUMMARY	39
11.	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY	41

1. ÚVOD

Výběr tématu práce byl do určité míry ovlivněn mým druhým oborem – historií a zájmem o geografický a historický kontext regionu, ve kterém momentálně žiji a ze kterého pocházím.

Soužití Čechů a Němců na našem území bylo v našich dějinách nezdědka provázeno konflikty. Začátek česko-německého zápolení se objevuje již ve středověku. Mnohem vyhrcořenější podobu získalo v druhé polovině 19. století, kdy se v rakouské monarchii dokončuje utváření moderních národů a kdy získávají stále větší podporu nacionalisticky zaměřené politické strany. Důsledkem nacionalismu je nejen rozpad Rakousko-Uherska a vznik samostatné Československé republiky, ale také pozdější vzestup nacistického režimu v Německu a jeho tragické následky v podobě druhé světové války a následného ukončení několikasetletého česko-německého soužití odsunem německého obyvatelstva z našeho území. Tento akt dodnes vzbuzuje u části Čechů i Němců silné emoce.

Bakalářská práce, kterou máte nyní před sebou, se zabývá vlastně jen jednou z podružných epizod česko-německých vztahů na Olomoucku mezi lety 1910 a 1921, náhlým nárůstem podílů Čechů na obyvatelstvu některých obcí vykázaným prvním československým sčítáním lidu. Nárůst se nejčastěji vysvětluje změnou metodiky sčítání („obcovací jazyk“ v roce 1910 a „národnost“ v roce 1921), často ale také z nacionalistických pozic snahami uměle navýšit podíl jedné či druhé národnosti. Práce se pokusí analyzovat podrobněji proces změn národnostní struktury obyvatelstva na příkladu tří vybraných obcí Olomoucka.

2. CÍLE PRÁCE

Bakalářská práce má za úkol detailněji analyzovat změny ve složení národnostní struktury obyvatelstva ve vybraných obcích Olomoucka ve sledovaném období, tím se rozumí roky 1910 a 1921. Pramenným materiálem k prováděné analýze budou sčítací operáty ze sčítání lidu provedených ve zmíněných letech, které jsou uloženy ve Státním okresním archivu Olomouc. Hlavním bodem, který bude práce popisovat, je změna poměru německého a českého obyvatelstva v těchto obcích, potažmo v olomouckém regionu. Tento poměr se mírně modifikoval vlivem individuálních změn deklarovaného jazyka resp. národnosti, ale také vlivem přirozené měny obyvatelstva a vlivem migrace. Práce se pokusí přesněji kvantifikovat vliv výše zmíněných procesů na výsledné změny etnické struktury obyvatelstva na příkladu několika obcí, ve kterých pramenná základna umožňuje podobný typ výzkumu provést.

Pro analýzu provedenou v rámci této práce byly zvoleny tři obce: Lhota u Konice (okr. Prostějov), Runářov (okr. Prostějov) a Neředín (okr. Olomouc). Rozhodujícím faktorem k výběru bylo to, zda jsou ve fondech Státního okresního archivu Olomouc k dispozici sčítací operáty pro zvolená sčítání. V tehdejší politickém okrese Olomouc-venkov se nacházely obce, které jsou geograficky blíže k městu Olomouc a splňovaly i tu podmínku, že obyvatelstvo není národnostně jednotné, bohužel materiály ze sčítání v těchto obcích nebyly dochovány. Z tohoto důvodu byly vybrány sídla, s výjimkou Neředína, které jsou od Olomouce poněkud vzdálenější, ale splňují výše popsanou podmínku. Dalším důvodem pro výběr obce byla podmínka národnostní heterogenity a předpoklad, že tento poměr doznal ve sledovaném období výraznějších změn.

Práce představuje příspěvek do diskuse, která se zabývá vývojem česko-německých vztahů v první čtvrtině 20. století na regionální úrovni. Má přinést pohled na to, zda a do jaké míry docházelo ke změnám etnické struktury, např. vlivem proběhnutých politických změn v roce 1918 a vyhlášením samostatné Československé republiky v geografických souvislostech ve sledovaném období.

3. HYPOTÉZY

Příčin změn deklarované obcovací řeči, resp. národnosti může být několik. V následujících odstavcích se pokusíme objasnit ty nejdůležitější z nich.

Nejpřirozenějším faktorem, který mohl do národnostní struktury zasahovat a zajisté také zasahoval, byl přirozený pohyb obyvatelstva. Lidé, kteří mezi jednotlivými sčítáními zemřeli či se narodili. Nově narozené osoby v rozmezí jedenácti zkoumaných let lze identifikovat snadno, podle roku narození uvedeného ve sčítacích operátech z let 1921. Zemřelé osoby nelze identifikovat, protože zde není jistota, zda doopravdy zemřely nebo zda se neodstěhovaly.

Vliv na národnostní strukturu měla i povinná vojenská služba. Protože při obou sčítáních, se kterými pracujeme, se sčítalo obyvatelstvo přítomné, nikoli bydlící, nebyli muži, kteří aktuálně plnili vojenskou službu, v obci sečteni.

Národnostní strukturu mohli ovlivnit i sami lidé v tom, že při jednom sčítání uvedli národnost německou a při následném českou, nebo naopak. Teoreticky to bylo jejich svobodné rozhodnutí. Je však jasné, že v národnostně vyhrocených vztazích na Moravě byla právě otázka sčítání zjišťující národnost, resp. obcovací řeč, silně zpolitizovaná. Před sčítáním se obyvatelstvo setkávalo ve větší či menší míře s národnostní agitací českou i německou, občas se do ní ostatně zapojily i sami sčítací komisaři. Údaje ve sčítacích operátech jsou proto občas dodatečně měněny, různě doplňovány nebo komentovány.

S národnostním složením v obcích velmi úzce souvisí migrace. Nejčastěji se lidé stěhovali za lepším živobytím. Jak za lepší zemědělskou půdou, tak za novými pracovními místy, která nejčastěji vznikala ve větších městech, což je právě případ Neředína.

4. METODY ZPRACOVÁNÍ

Při psaní této bakalářské práce a provedení nezbytné analýzy byly použity pramenné materiály uložené ve Státním okresním archivu v Olomouci. Jednalo se zejména o sčítací operáty z let 1910 a 1921 vybraných obcí uložené v archivních fondech: Okresní úřad Litovel (L 1-2), Archiv obce Neředín (O 1-197) a Archiv města Olomouce (M 1-1). Analýza byla prováděna opsáním požadovaných informací ze sčítacích operátů do vlastních záznamů, tak aby mohlo následně dojít k vyhodnocování popsáných jevů. Během provádění analýzy se vyskytly drobné komplikace, které ale v celkovém objemu dat nemohou přehodnotit jejich interpretaci. Některé sčítací operáty nebyly kompletní, stalo se, že chyběly maximálně jednotky sčítacích archů. Dalším dílčím problémem mohl být rukopis jednotlivých sčítacích komisařů. Sčítání z roku 1910 bylo psáno kompletně kurentem, sčítání z roku 1921 už jen v omezené míře. Některé informace, tak byly částečně nečitelné. Jejich počet je však zanedbatelný. Stejně tak je zanedbatelný i počet informací, které nebyly přečteny z důvodu rozmazání písma apod.

Analýza porovnává údaje, které poskytli obyvatelé vybraných sídel, o obcovací řeči, resp. národnosti při sčítáních v roce 1910 a 1921. V průběhu analýzy dojde ke komparaci jednotlivých sčítacích archů a následné identifikaci jednotlivých osob sečtených v obou sčítáních a následně k porovnání deklarovaného obcovacího jazyka (v roce 1910), resp. národnosti (1921). Dále budou identifikovány osoby, které se do zkoumaných sídel přistěhovaly a které se v intercenzálním období narodily.

V textu práce bude věnována pozornost také tomu, jakým způsobem byly údaje do sčítacích archů zaznamenávány: jakým jazykem, zda byly opravovány apod. S tím do jisté míry souvisí míra gramotnosti obyvatelstva. Při sčítání lidu v těchto letech se zjišťovalo, jestli daná osoba umí číst a psát, jenom číst nebo ani číst ani psát.

Základním zdrojem informací pro potřeby bakalářské práce byly výše zmíněné archivní materiály a tyto publikace: Historický místopis Morava a Slezska 1848-1960, svazek III., který zpracoval autorský kolektiv pod vedením Josefa Bartoše (1972), Statistický lexikon obcí v republice Československé, část Morava a Slezsko (Státní úřad statistický, 1924) a svazky z řady Vlastivěda moravská. Zejména pak díly Konický okres (Burian, 1939) a Olomoucký okres (Dostál a Říkovský, 1935).

5. VÝVOJ NÁRODNOSTNÍCH POMĚRŮ NA OLOMOUCKU

Vztahy Čechů a Němců žijících na našem území jsou předmětem zájmu badatelů od svých počátků. Německé obyvatelstvo se začalo usazovat na našem území díky probíhající kolonizaci od první poloviny 13. století. V souvislosti s kolonizací dochází ke změně některých hospodářských metod, které přináší právě noví obyvatelé. Dva hlavní proudy německé kolonizace na území dnešního Olomouckého kraje směřovaly na samotné město Olomouc a do oblasti Jeseníků a jeho předhůří. V Olomouci se usazovali, kvůli kvalitní půdě v okolí a v Jeseníkách kvůli rudnému bohatství. Již v této době se Olomouc stala německým jazykovým ostrovem v ryze českém prostředí a došlo k poněmčení několika okolních sídel v okolí, která byla původně česká¹.

V době husitské posiluje český živel, ten je od poloviny 16. století opět vystřídán silicím německým vlivem, který se stává ještě mohutnějším po třicetileté válce. České vesnice v okolí Olomouce byly často válkou poničeny, kdežto německé byly ušetřeny. K posílení českého živlu došlo od roku 1781, kdy bylo zrušeno nevolnictví a tím se část obyvatelstva oprostila od půdy a začala se stěhovat², to mělo ale jen malý vliv. Do poloviny 19. století německý živel stále nabíral na síle. V Olomouci byl poměr Čechů a Němců přibližně 1 : 3³. Vznikla řada německých ostrůvků v okolí Olomouce, např. Topolany, Droždín, Lošov a Nová Ulice⁴. V některých obcích tvořilo německé a české obyvatelstvo přibližně stejnou část, např. v Nedvězí, Neředíně a Rolsberku⁵. Německé obyvatelstvo v blízkosti Olomouce bylo též v podhůří Jeseníků (Hlubočky) a v tzv. jazykovém ostrůvku na Konicku, kde největší německou obcí byl Brodek u Konice⁶. Stále pronikavější prosazování českých zájmů odstartovala revoluce v roce 1848. V Olomouci vzniká spolek Slovanská lípa⁷, jehož úkolem bylo prosazovat slovanské národní vědomí na Moravě. Takovéto spolky měly vzniknout i v jiných moravských městech. Dalším spolkem, který vznikl na podporu českých zájmů, byla Národní

¹DOSTÁL, Josef a František ŘÍKOVSKÝ. *Vlastivěda moravská: Olomoucký okres*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1935, s. 78.

²Tamtéž, s. 80.

³NEŠPOR, Václav. *Ohlasy revolučního roku 1848 v Olomouci*. Olomouc, 1928, s. 6.

⁴DOSTÁL, Josef a František ŘÍKOVSKÝ. *Vlastivěda moravská: Olomoucký okres*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1935, s. 80.

⁵Tamtéž, s. 80.

⁶BARTOŠ, Josef. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960: Svazek III*. Ostrava: Profil, 1972, s. 132.

⁷SCHULZ, Jindřich a kol. *Dějiny Olomouce*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, svazek 1, s. 551.

jednota⁸. Vznikaly také německé spolky, např. Bund der Deutschen⁹, což byla přední organizace na posílení německého nacionalismu.

Německý živel utrpěl nejvíce státním převratem v roce 1918, kdy byl vyhlášen samostatný stát Čechů a Slováků Československá republika. V samotném městě Olomouci nastala převaha Čechů, Němci si udrželi většinu jen ve Slavoníně, Nemilanech, Hněvotíně a na Povlu¹⁰. Ve všech ostatních obcích se německé obyvatelstvo stalo menšinou.

Tab. 1 Počet Čechů a Němců na Olomoucku v roce 1910

1910	Počet obyvatel celkem	Počet Čechů	Počet Čechů (v procentech)	Počet Němců
p. o. Olomouc- město	22 245	8 030	36,1	13 253
p. o. Olomouc – venkov	83 365	62 615	75,1	17 734
s. o. Litovel	26 121	24 967	95,6	1 125
s. o. Konice	23 179	17 842	77,0	5 329

Zdroj: Historický místopis Moravy a Slezska 1848-1960, svazek III.

Tab. 2 Počet Čechů a Němců na Olomoucku v roce 1921

1921	Počet obyvatel celkem	Počet Čechů	Počet Čechů (v procentech)	Počet Němců
p. o. Olomouc- město	57 106	39 213	68,7	15 818
p. o. Olomouc - venkov	52 885	44 816	84,7	7 516
s. o. Litovel	26 601	25 944	97,5	520
s. o. Konice	22 532	18 123	80,4	4 372

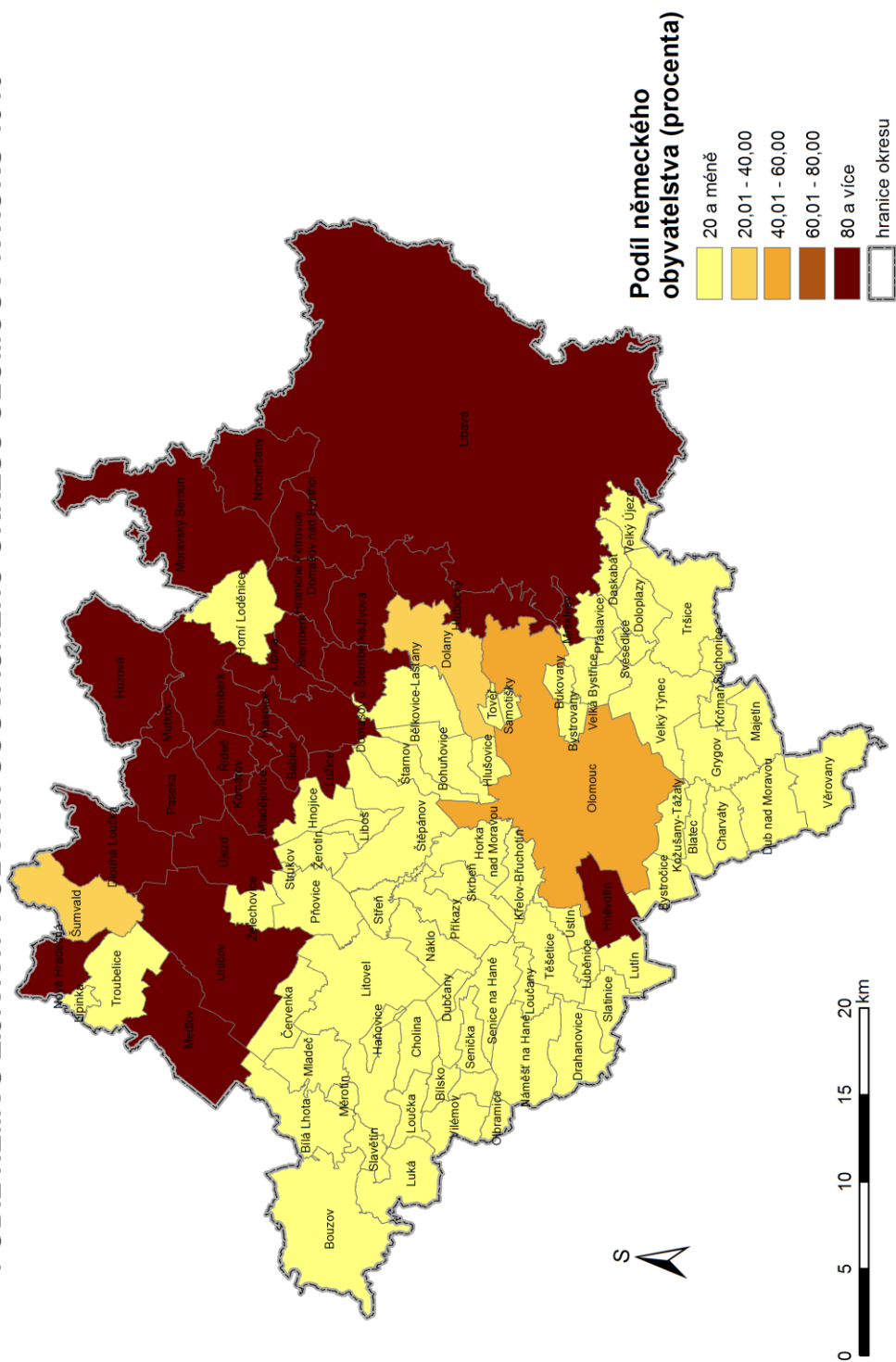
Zdroj: Historický místopis Moravy a Slezska 1848-1960, svazek III.

⁸ NEŠPOR, Václav. *Vlastivěda moravská: Dějiny Olomouce*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1936, s. 283.

⁹ Tamtéž, s. 287.

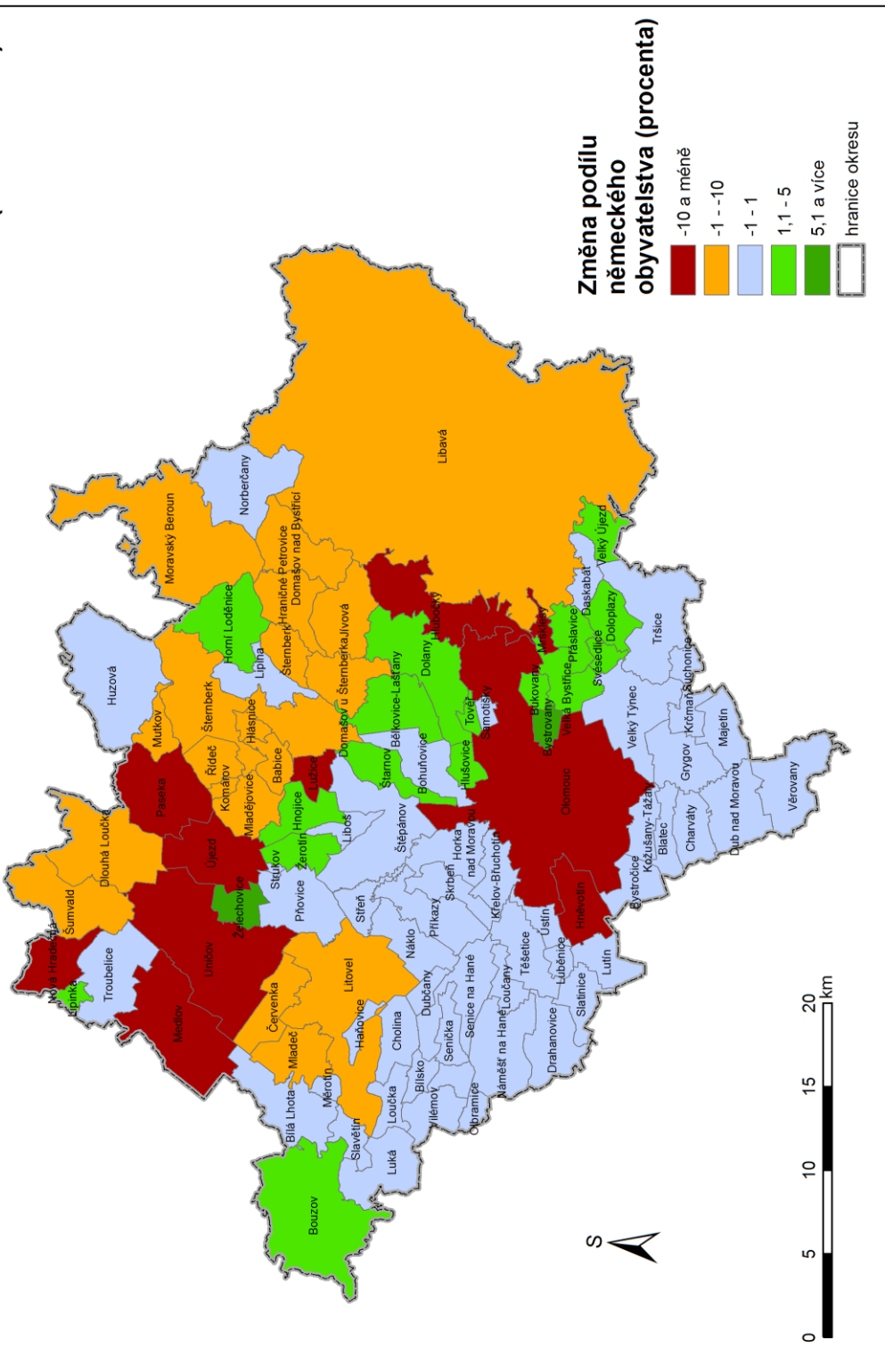
¹⁰ DOSTÁL, Josef a František ŘÍKOVSKÝ. *Vlastivěda moravská: Olomoucký okres*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1935, s. 81.

PODÍL NĚMČŮ ŽIJÍCÍCH V OBCÍCH SOUČASNÉHO OKRESU OLOMOUC K ROKU 1910

Zdroj: http://www.omm1910.hu/?de/datenbank_zpracovani_vlastni

ZMĚNA PODÍLU NĚMČŮ ŽIJÍCÍCH V OBCÍCH SOUČASNÉHO OKRESU OLOMOUC (1910 – 1921)

Zdroj: zpracování vlastní

6. CHARAKTERISTIKA HISTORICKÉHO VÝVOJE VYBRANÝCH OBCÍ

Lhota u Konice

Obec dnes jako samostatná neexistuje, od roku 1960 je jednou z místních částí obce Brodek u Konice¹¹, spolu s místní částí Dešná. V dobách, kdy byla samostatnou obcí, se nacházela v politickém okrese Litovel a v soudním okrese Konice. Po zrušení litovelského okresu v roce 1960, kdy se jeho obvod rozdělil mezi okresy Prostějov a Olomouc, obec připadla do okresu Prostějov. Katastr obce měl v námi sledovaných letech rozlohu 449 ha¹².

Počet obyvatel v roce 1910 byl 449¹³ a při následném sčítání v roce 1921 pak 348 obyvatel¹⁴. V každém výše zmíněném sčítání bylo v obci evidováno 78 objektů s číslem popisným. Všichni obyvatel při sčítání lidu v letech 1910 a 1921 se hlásili k německé národnosti. Obec Lhota u Konice byla součástí německého „jazykového ostrůvku“ na Konicku, který tvořily obce: Skřípov, Dešná, Lhota, Labutice, Runářov a Brodek u Konice¹⁵. Největším střediskem německého obyvatelstva byla obec Brodek u Konice.

Mezi lety 1938 a 1945 patřila obec k landrátu Moravská Třebová. Po vyhlášení Mnichovské dohody byla Lhota okupována německou armádou a přičleněna do tzv. Sudetské župy. Po osvobození obce 9. května 1945 bylo německé obyvatelstvo odsunuto¹⁶. Obec byla do roku 1949 nazývaná pouze Lhota, v tomto roce byl pak název rozšířen o přístavek „u Konice“. Německý název pro obec je Ohlhütten. Většina obyvatel v obci se hlásila k římskokatolickému vyznání, ojediněle (do deseti osob) se v obci vyskytovali občané, hlásící se k židovství¹⁷.

¹¹ BARTOŠ, Josef. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960: Svazek III*. Ostrava: Profil, 1972, s. 203.

¹² Tamtéž.

¹³ vlastní výzkum v SOkA Olomouc

¹⁴ BARTOŠ, Josef. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960: Svazek III*. Ostrava: Profil, 1972, s. 203.

¹⁵ Historie obce. OBECNÍ ÚŘAD BRODEK U KONICE. *Brodek u Konice: oficiální web obce* [online]. 2007 [cit. 2014-04-05]. Dostupné z: <http://www.brodek-u-konice.cz/historie-obce/d-1001/p1=52>

¹⁶ BARTOŠ, Josef. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960: Svazek III*. Ostrava: Profil, 1972, s. 204.

¹⁷ Tamtéž.

Ve sledovaném období byl život v obci provázen činností řadou spolků, např. hasičský (1886), čtenářský (1883), Bund der Deutschen (1897)¹⁸. V obci se nacházela od roku 1900 jednotřídní německá obecná škola¹⁹. Dříve byla obec přiškolená do Německého Brodku, kde byla také přiřažena a nacházela se tu spádová četnická stanice a pošta pro Lhotu²⁰.

Runářov

Stejně tak jako Lhota u Konice, tak i Runářov dnes již není samostatnou obcí. Runářov je jednou z místních částí města Konice. Ve sledovaném období obec náležela do politického okresu Litovel a soudního okresu Konice. Po zániku okresu Litovel připadla obec do okresu Prostějov. V letech 1938 až 1945 patřila k landrátu Moravská Třebová. Katastr obce měl rozlohu 349 ha²¹.

Obyvatelstvo obce bylo převážně německé, Češi zde tvořili menšinu. Při sčítání lidu v roce 1910 měla obec 764 obyvatel²² a při následném sčítání 662 obyvatel²³. V obou sčítáních bylo evidováno 140 objektů s číslem popisným. Runářov patřil, tak jako předcházející Lhota, k německému jazykovému „ostrůvku“ na Konicku. Téměř všichni obyvatelé obce, až na několik výjimek v řádu jednotek, se hlásili k římskokatolickému vyznání²⁴. Německý název pro obec je Runarz, od roku 1939 pouze Runar. Obec byla osvobozena 9. května 1945 a německé obyvatelstvo bylo odsunuto²⁵.

Obec měla převážně zemědělský charakter. Pro přelom 19. a 20. století je typické, že v obcích vzniká řada spolků. V Runářově vznikly tyto: hasičský (1887), pěvecký (1896), čtenářský (1900), Bund der Deutschen (1910), Deutscher Kulturverband (1920) a Národní jednota (1920)²⁶. Školství bylo v obci nejprve

¹⁸ BARTOŠ, Josef. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960: Svazek III*. Ostrava: Profil, 1972, s. 204.

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ Tamtéž, s. 360.

²¹ BARTOŠ, Josef. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960: Svazek III*. Ostrava: Profil, 1972, s. 214.

²² vlastní výzkum v SOkA Olomouc

²³ BARTOŠ, Josef. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960: Svazek III*. Ostrava: Profil, 1972, s. 214.

²⁴ BURIAN, Bohuslav. *Vlastivěda moravská: Konický okres*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1939, s. 110.

²⁵ BARTOŠ, Josef. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960: Svazek III*. Ostrava: Profil, 1972, s. 214.

²⁶ Tamtéž.

německé. V roce 1853 vznikla jednotřídní německá škola, která byla v roce 1900 rozšířena na dvoutřídní. Česká menšinová škola vznikla v roce 1918²⁷. Farní úřad, poštu a četnickou stanici měla obec v Konici²⁸.

Neředín

Neředín byla malá obec s převahou německého obyvatelstva na západním okraji města Olomouce. V roce 1919 se začlenila jako okrajová městská část Olomouce²⁹, když vznikala tzv. Velká Olomouc. Neředín náležel do politického okresu Olomouc-město a do soudního okresu Olomouc. Katastr obce měl výměru 252 ha³⁰.

Při sčítání lidu bylo v roce 1910 v obci sečteno 492 obyvatel³¹ v 60 číslech popisných a v roce 1921 pak 516 obyvatel³² v 64 číslech popisných. Několik obyvatel žilo i ve zvláštních objektech bez čísla popisného. V roce 1910 to byla vojenská pevnůstka č. XIV, která je součástí systému olomouckých fortů. V roce 1921 kromě zmíněné pevnůstky také drůbežárna a letiště. Německý název pro obec je Neretein, česky byla též označována jako Neřetín.

Obecná škola vznikla v Neředíně v roce 1853³³. Spolkový život byl reprezentován spolky: Bund der Deutschen (1911), Deutscher Schulverein (1911) a spolkem pěveckým (1911)³⁴. V blízkosti Neředína vznikl v roce 1901 ústřední hřbitov³⁵ pro potřeby města Olomouce, kvůli nevyhovujícím podmínkám hřbitovů v samotné Olomouci. V roce 1914 byla prodloužena tramvajová trať z centra Olomouce do

²⁷ BARTOŠ, Josef. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960: Svazek III*. Ostrava: Profil, 1972, s. 214.

²⁸ Tamtéž, s. 360.

²⁹ Tamtéž, s. 57.

³⁰ BARTOŠ, Josef. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960: Svazek III*. Ostrava: Profil, 1972, s. 57.

³¹ vlastní výzkum v SOkA Olomouc

³² STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ. *Statistický lexikon obcí v republice Československé: Morava a Slezsko*. Praha: Státní úřad statistický, 1924, s. 63.

³³ BARTOŠ, Josef. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960: Svazek III*. Ostrava: Profil, 1972, s. 57.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ STATUTÁRNÍ MĚSTO OLOMOUC A KOMISE MĚSTKÉ ČÁSTI Č. 12 NEŘEDÍN. *Neředín: Český překlad stati Johanna Kuxe z r. 1943 vydaný u příležitosti 777 let*. Olomouc: Statutární město Olomouc, 2011, s. 21.

Neředína ke hřbitovu³⁶. Na okraji Neředína vzniklo v roce 1906 vojenské cvičiště, které mj. poskytlo prostor k vykonání prvních leteckých pokusů inženýra Kašpara³⁷. V roce 1920 byl letišti přidělen status vojenského letiště³⁸. Neředínské vojenské letiště patřilo k prvním zařízení tohoto druhu v Československu. Nejbližší poštovní úřad, farní úřad a četnická stanice se nacházely v Olomouci.

³⁶ FOLTA, Michal. Historie tramvajové dopravy v Olomouci. STATUTÁRNÍ MĚSTO OLOMOUC. *Statutární město Olomouc: oficiální informační portál* [online]. 2012 [cit. 2014-04-17]. Dostupné z: <http://www.olomouc.eu/tramvajova-trat/historie-tramvajove-dopravy/12210>

³⁷ RUSINSKÝ, Jiří. *Olomoucké letiště v Neředíně: 1918-2008*. Cheb: Svět křídel, 2009, s. 11.

³⁸ Tamtéž, s. 14.

7. CHARAKTERISTIKA SČÍTÁNÍ LIDU

Sčítání lidu se koná vždy po méně či více pravidelné periodě. Sčítání lidu je pro státní celky nesmírně důležité. Přináší informace o počtu obyvatelstva, o národnostní struktuře, o věkové struktuře, což v historii mělo mj. význam pro budování armády apod. První moderní sčítání lidu se na našem území konalo v roce 1869³⁹ a byla zákonem stanovena perioda opakování každých deset let, kterou se však z různých příčin nepodařilo pokaždé dodržet.

V současné době platí v České republice, že sčítání probíhá každých deset let a jeho organizaci provádí Český statistický úřad.

7.1 Sčítání lidu 1910

Jednalo se o poslední sčítání lidu na území Rakouska-Uherska. Při sčítání lidu v tomto roce se sčítaly osoby dle toho, kde se v rozhodném okamžiku aktuálně nacházely, nikoli dle toho, kde měly své domovské právo. Rozhodným okamžikem byl 31. prosinec 1910. Mezi hlavní cíle sčítání patřilo zjistit: aktuální rozložení obyvatelstva, směry jeho pohybu, národnostní složení, náboženské vyznání a strukturu obyvatelstva podle hospodářských znaků. Nesčítaly se jen osoby, na úvodní straně sčítacího archu byla uvedena věta: „*Arch popisný ke sčítání lidu a nejdůležitějších domácích užitkových zvířat podle stavu ze dne 31. prosince 1910*“, do sčítacího archu se tak zaznamenával počet a druh vlastněných domácích zvířat.

Sčítací arch byl list potištěn z obou stran, překládal se tak, že údaje o sčítaných osobách se zapisovaly dovnitř. První strana byla úvodní, kde se uváděl název obce, číslo domu a jeho majitel. Dále zde byla obecná poučení o vyplnění sčítacího archu. Do hlavních kolonek se vypisovaly údaje o osobách, které patřičný objekt obývaly. Poslední strana byla určena pro údaje ohledně hospodářských zvířat.

Pro toto sčítání bylo typické, že téměř všechny sčítací archy v obci byly vyplněny jedním rukopisem. Nejčastěji rukopisem sčítacího komisaře, protože řada obyvatel venkova by s vyplněním měla problém a to z důvodu, že řada z nich neuměla psát. Ve městech bylo naopak obvyklejší, že archy vyplňovali sami sčítaní.

³⁹ Historie statistiky v Čechách do roku 1918. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Český statistický úřad* [online]. 2012 [cit. 2014-04-20]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/historie_statistiky_v_cechach_do_roku_1918

V hlavní části sčítacího archu byly zjišťovány následující informace:

- číslo bytu (1a),
- postupné číslo osob ku každé domácnosti náležejících (1b),
- jméno (rodinné, tj. příjmení, křestní; predikát a stupeň šlechtický) (2),
- příbuzenství nebo jiný poměr k majetníkovi bytu, k podnájemníkovi atd., vztažmo ku přednostovi domácnosti (3),
- pohlaví – mužské (4), ženské (5),
- rodný – rok (6), měsíc (7), den (8),
- rodiště, politický okres, země (9),
- domovské právo (příslušnost), místní obec, politický okres, země, státní příslušnost (10),
- vyznání náboženské (11),
- rodinný stav, zda svobodný, ženatý, ovdovělý, soudně rozvedený nebo zda manželství rozloučením zákonně jest rozloučeno, toto toliko u nekatolíků (12),
- řeč obcovací (13),
- znalost čtení a psaní – umí čísti a psáti (14), umí jen čísti (15),
- tělesné snad vady – na obě oči slepý (16), hluchoněmý (17),
- hlavní povolání
 - přesné označení hlavního povolání ke konci roku 1910 (18),
 - postavení v hlavním povolání ke konci roku 1910 (19),
 - označení závodu, ve kterém se vykonává hlavní povolání ke konci roku 1910 (20),
 - přesné označení oboru hlavního podnikání ke konci roku 1907 (21),
 - postavení v hlavním povolání ke konci roku 1907 (22),
- vedlejší výdělek
 - přesné označení nynějšího oboru vedlejší výdělků (23),
 - postavení ve vedlejším výdělku (24),
 - zdali vedlejší výdělek provozuje současně s hlavním povoláním nebo střídavě s ním, snad v jiné roční době a ve které? (25),
- nemovitý majetek v tuzemsku – rolnické nebo lesnické pozemky (26), domy a jinaký nemovitý majetek domácí a ozdobné zahrady (27),
- dne 31. prosince 1910 přítomný:

- dočasně (28), trvale (29),
- trvale přítomní udejte zde počátek nepřetržitého dobrovolného pobytu v obci od roku: (30),
- nepřítomný – dočasně (31), trvale (32),
- místo, kde se nepřítomný zdržuje, osada, místní obec, politický okres, země (33),
- poznámka (34).

Komentář k zjišťovaným kategoriím:

Číslo bytu udává počet bytových jednotek v objektu, postupové číslo osob dává informaci o tom, kolik osob v daném bytě žije. Kolonky 4–5, 14–17, 28–29, 31–32 byly vyplňovány čárkovou metodou (svislá čára – údaj je pravdivý, vodorovná čára – údaj je nepravdivý). V tomto sčítání se nezjišťovala národnost obyvatelstva, ale tzv. obcovací řeč, tzn. jakou řečí se daná osoba dorozumívá. Do kolonek zabývajících se vedlejším výdělkem jsou nejčastěji zapisovány činnosti typu: muzikant, ošatkář apod. Rubriky 26, 27 se vyplňovaly pouze slovy ano/ne.

7.2 Sčítání lidu 1921

Potřeba provést toto sčítání lidu byla zjevná, jednalo se o první sčítání lidu a bytů v nově vzniklém státě, v Československé republice. Pro potřeby nového státu bylo extrémně důležité zjistit informace o struktuře jeho obyvatelstva, např. národnostní, náboženská, hospodářská. Poválečné povolání osob bylo porovnáváno s údajem o profesi z roku 1914, kvůli zjištění přesunu obyvatelstva v rámci hospodářských odvětví. Stejně jako v minulém sčítání, i nyní se sčítalo obyvatelstvo přítomné, nikoli bydlící. Rozhodným okamžikem byl 15. únor 1921. Ve městech nad dvacet tisíc obyvatel se zjišťoval i počet bytů.

Ve sčítání provedeném v roce 1910 se u obyvatel zjišťovala tzv. obcovací řeč, v tomto sčítání se tato kolonka nahradila údajem o národnosti. Každý jednotlivec se mohl svobodně přihlásit k jakékoli národnosti. Pro tyto potřeby byla přijata definice národnosti takto: *„národnosti jest rozuměti kmenovou příslušnost, jejímž vnějším*

znakem jest zpravidla mateřský jazyk“⁴⁰. Oficiálně existovala v Československé republice československá národnost, ale bylo možné samostatně uvádět českou a slovenskou národnost.

Sčítací archy byly formátu A2 a překládaly se na velikost A3. První strana byla nadepsána „*Sběrný arch domovní*“. Na první straně se uváděl název země, soudního okresu a obce; dále pak číslo domu a jméno majitele domu. Dále počet osob, které žijí v jednotlivých bytových jednotkách. Oproti sčítání z roku 1910 byly jednotlivé bytové jednotky zapisovány zvlášť na zvláštní listy. Při minulém sčítání byli obyvatelé jednotlivých bytů psáni na jeden arch. Poslední část archu byla opět určena pro informace o počtu a stavu hospodářských zvířat.

V hlavní části sčítacího archu byly zjišťovány následující informace:

- řadové číslo (1),
- příjmení (2),
- jméno (3),
- příbuzenský neb jiný poměr k majiteli bytu (4),
- pohlaví, zda mužské či ženské (5),
- rodinný stav (6),
- rodný den, měsíc a rok (7),
- rodiště (rodná obec, soudní okres, země) (8),
- od kdy bydlí zapsaná osoba v obci? (9),
- domovská příslušnost (domovská obec, soudní okres, země) (10),
- národnost (mateřský jazyk) (11),
- náboženské vyznání (12),
- znalost čtení a psaní (13),
- povolání:
 - druh povolání (14),
 - postavení v povolání (15),
 - bližší označení v závodu, v němž se vykonává toto povolání (16),

⁴⁰Historie sčítání lidu na území České republiky I.: První československé sčítání lidu - 1921. ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Český statistický úřad* [online]. 2012 [cit. 2014-04-08]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/historie_scitani_lidu_na_uzemi_ceske_republiky_i_

- měla zapsaná osoba dne 16. července 1914 jiné výdělečné povolání? (17),

Pokud ano:

- druh povolání (18),
 - postavení v povolání (19),
- poznámka (20).

Komentář k zjišťovaným kategoriím:

V kolonce číslo 6 bylo na výběr z těchto možností: svobodný –á; ženatý, vdaná; ovdovělý –á; soudně rozvedený –á neb rozloučený – á. V kolonce 8 a 10 se slovem země myslí jednotlivé země v rámci bývalého Rakouska-Uherska, např. Morava, Slezsko, Horní Rakousy aj. Do kolonky 9 se uváděl rok přistěhování nebo byla vyplněna slovy „*od narození*“. Do rubriky 13 se vypisoval údaj: „*umí čísti a psáti*“, „*umí jen čísti*“ nebo „*neumí čísti a psáti*“. Kolonka 17 se vyplňovala pouze slovy ano/ne.

8. ANALÝZA ZMĚN DEKLAROVANÉHO JAZYKA A NÁRODNOSTI VE VYBRANÝCH OBCÍCH

8.1 Lhota u Konice

V obci Lhota u Konice se při sčítání v roce 1910 nacházelo 78 čísel popisných. Soubor sčítacích operátů by tedy měl obsahovat 78 archů, avšak pět čísel v číselné řadě archů chybí (4, 24, 35, 54 a 55). Na dochovaných sčítacích arších bylo sečteno 449 osob⁴¹. Při sčítání v roce 1921 měla Lhota u Konice stejný počet čísel popisných. V souboru sčítacích archů opět chyběla čísla 24, 35, 54 a 55. Z toho lze usuzovat, že tato čísla popisná patřila stavbám občanské vybavenosti, např. sídlo obecní samosprávy nebo neexistovala. V dostupných sčítacích arších bylo sečteno 346 osob, úřední výsledky sčítání udávají 348 osob⁴².

Všechny osoby žijící k rozhodnému okamžiku v obci v roce 1910 uvedly svoji obcovací řeč jako německou. V obci převládala výrazně německá příjmení, např. Müller, Aberle, Gröpl aj., vyskytují se ale i příjmení slovanská, psaná ovšem důsledně poněmčená, např. Stastny, Prochaska, Dostal. Ženská příjmení nejsou přechylována.

Sčítací archy byly vyplňovány kurentem a kompletně v německém jazyce. Kolonka zjišťující obcovací řeč, byla vždy vyplněna slovem „*deutsch*“.

Lhotu uvedlo 348 osob (77,5 %) jako místo svého rodiště, 101 osob (22,5 %) uvedlo, že se do obce přistěhovaly.

Počet obyvatel oproti minulému sčítání klesl. Tento jev lze vysvětlovat proběhnutou první světovou válkou, kde mohli někteří obyvatelé obce zemřít. Dalším vysvětlením nižšího počtu obyvatel může být stěhování za lepším živobytím. V roce 1921 již obec nebyla čistě německá. V obci se utvořila česká menšina, ke které se hlásilo 12 osob (3,5 %). Zbýlá část obyvatelstva byla německá (334 osob, 96,5 %). Co se týče národnostního složení obyvatelstva, tak ve sledovaných obcích je to nejnižší zaznamenaná změna.

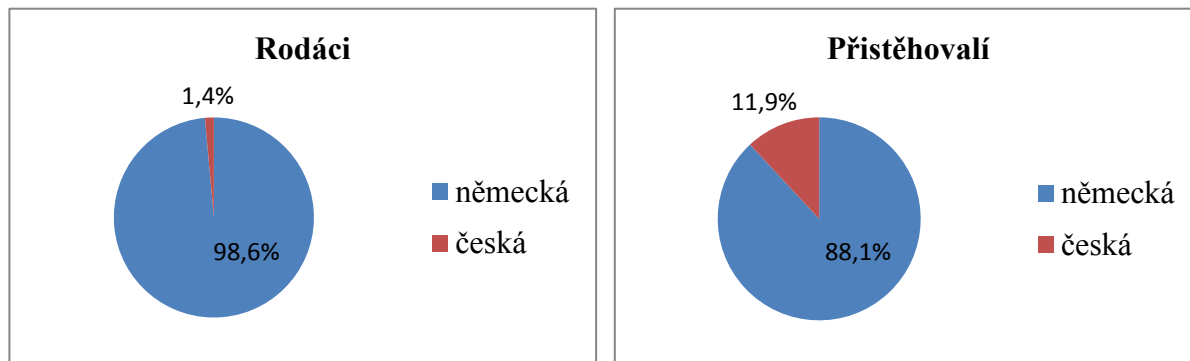
Jako svoji rodnou obec, uvedlo Lhotu při sčítání v roce 1921 většina osob (279, 80,6 %). Počet přistěhovalých činil 67 osob (19,4 %). Českou národnost uváděly ve

⁴¹ vlastní výzkum v SOkA Olomouc

⁴² STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ. *Statistický lexikon obcí v republice Československé: Morava a Slezsko*. Praha: Státní úřad statistický, 1924, s. 54.

větším počtu osoby přistěhované do Lhoty (8 osob, 11,9 %). Z rodáků deklarovaly českou národnost jen čtyři osoby (1,4 %).

Obr. 1 a 2 Poměr deklarované národnosti v roce 1921

Zdroj: prováděná analýza na základě průzkumu pramenů

Z 346 osob sečtených na dochovaných sčítacích arších z roku 1921 bylo identifikováno 254 osob (73,4 %) z předešlého sčítání a dále bylo nalezeno 73 osob, které v předešlém sčítání být nemohly, protože se narodily až po 31. prosinci 1910 (56 osob, 16,2 %) nebo se do obce přistěhovaly v intercenzálním období (17 osob, 4,9 %). Z předložených dat vyplývá, že 19 osob (5,5 %) se nepodařilo ztotožnit s údaji ze sčítání v roce 1910. Nejpravděpodobnější vysvětlení je nejspíše to, že tyto osoby v rozmezí let 1910 a 1921 zemřely nebo se z obce odstěhovaly.

Při sčítání v roce 1921 již archy nebyly striktně vypisovány pouze kurentem. Především údaje o osobách hlásících se k české národnosti byly psány latinkou a českým jazykem. Samozřejmě ve většině archů stále převládal německý jazyk. Údaj o národnosti u osob hlásících se k německé národnosti byla zaznamenána slovem „*deutsch*“. Stejný údaj byl nejprve i u osob hlásících se k české národnosti, ten byl ale vždy škrtnut a nahrazen slovem „*česká*“. Tato dvě slova nebyla vždy psána jedním rukopisem. V poznámce pak bylo v několika případech uvedeno „*Na moje přání upraveno*“. Další poznámky, které se u osob s českou národností vyskytovaly, byly „*Nationalitet ist streitig*“ nebo „*Správná národnost, žije mezi Němci, proto musí být Němka*“.

Na základě analýzy bylo zjištěno, že z 254 identifikovaných osob, došlo ke změně národnosti pouze u desíti z nich (tj. u 3,9 %). Všechny tyto osoby uvedly v roce 1910 obcovací řeč německou a v roce 1921 národnost českou. Opačný jev nebyl zaznamenán. Ve třech případech proběhla změna u rodáků, v sedmi případech u osob

přistěhovaných. Na nárůstu podílu českého obyvatelstva se podílely individuální změny deklarované národnosti a jazyka minimálně 89,7 %, naopak vůbec se na nárůstu českého obyvatelstva nepodílela migrace. Do obce v intercenzálním období se nepřistěhoval žádný Čech. Zbylý podíl nárůstu českého obyvatelstva lze vysvětlit narozením dětí, u nichž jejich rodiče deklarovaly českou národnost.

8. 2 Neředín

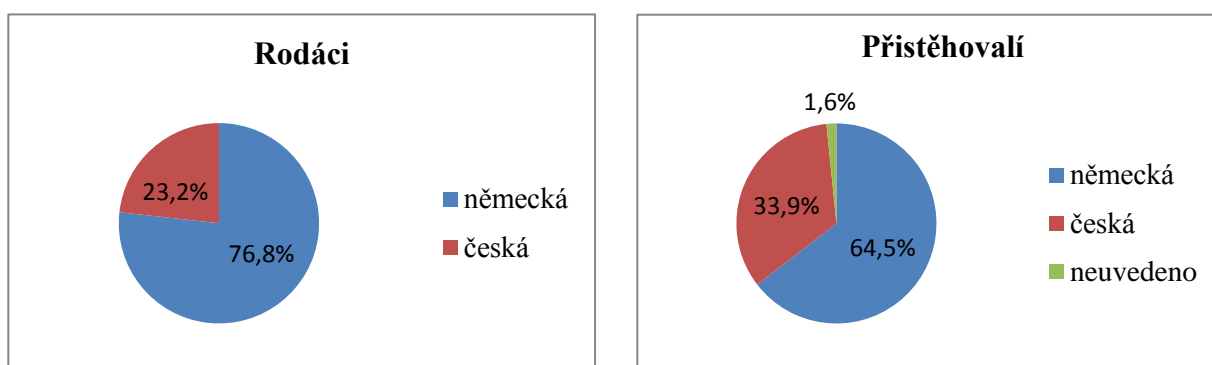
Od obou ostatních obcí, kterými se analýza zabývá, je situace v Neředíně poměrně odlišná kvůli jeho bezprostřední blízkosti městu Olomouci. V prvním sledovaném sčítání obsahuje soubor archů kompletní řadu čísel od 1 do 68 a arch pro vojenskou pevnůstku č. XIV. V souboru sčítacích archů při sčítání v roce 1921 chybí číslo 46. Soubor je jinak kompletní, obsahuje čísla 1–64 a objekty bez popisných čísel (pevnůstka, drůbežárna a letiště).

Při analýze sčítacích operátů z roku 1910 bylo v arších nalezeno 492 osob, žijících v obci k rozhodnému okamžiku. Oficiální zdroj uvádí 486 osob⁴³. Rozdíl je patrně způsoben tím, že údaje prezentované v úředních záznamech jsou bez příslušníků vojska, kdežto v zkoumaných pramenech byli řádně započítáni. Dle analyzovaných materiálů převládaly v obci osoby hlásící se k německé národnosti (347 osob, 70,5 %). K české národnosti se hlásilo 141 osob (28,7 %). U čtyř osob tento údaj nebyl uveden (0,8 %), např. u osoby, která jako svoje rodiště uvedla obec na území Maďarska, což může být i dnešní Slovenská republika.

Neředín, jako místo svého narození, uvedlo 241 osob (49,0 %), přistěhovaných osob v obci žilo 251 (51,0 %). V obou skupinách osob značně převládalo německé obyvatelstvo. Rodáků bylo 185, kteří uvedli obcovací řeč jako německou (76,8 %) a u přistěhovaných 162 (64,5 %).

⁴³*Daten der Volkszählung 1910* [online]. 2014 [cit. 2014-04-08]. Dostupné z: <http://www.omm1910.hu/?/de/datenbank>

Obr. 3 a 4 Poměr deklarované obcovací řeči v roce 1910

Zdroj: prováděná analýza na základě průzkumu pramenů

Sčítací operáty byly vyplněny převážně německým jazykem. U osob, které se cítily být Čechy a chtěly se k českému národu hlásit, bylo v kolonce obcovací řeči uvedeno „*böhmisch*“. V menším počtu případů bylo slovo „*deutsch*“ přeškrtnuto a přepsáno slovem „*böhmisch*“. Obcovací řeč českou uváděly i ty osoby, které se narodily na území tehdejší Haliče.

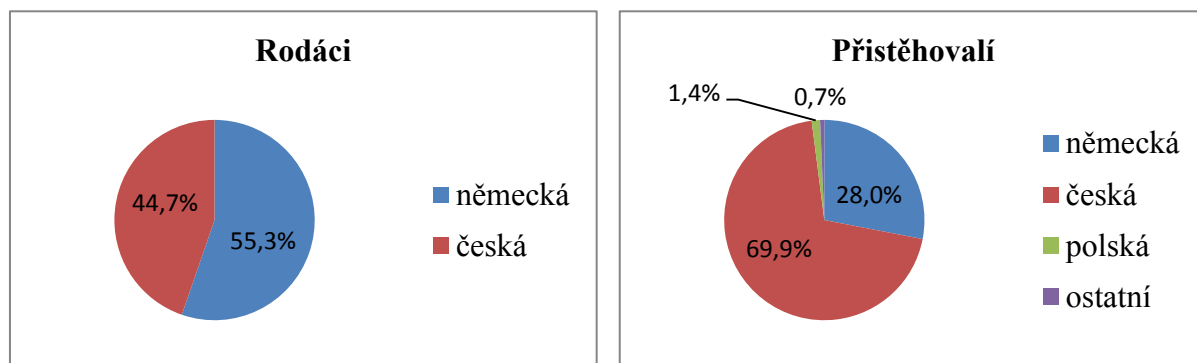
Při sčítání v roce 1921 bylo ve sčítacích operátech obce sečteno 514 osob, v úředních záznamech nalezneme údaj 516 osob⁴⁴, což je vysvětlitelné tím, že jeden záznamový arch se nedochoval. Co se týče počtu obyvatel, v Neředíně došlo k jeho nárůstu mezi jednotlivými sčítáními, ve zbylých dvou analyzovaných obcích tomu bylo naopak. Oproti minulému sčítání doznalo také národnostní složení obyvatelstva změn. K české národnosti se nyní hlásilo 260 osob (50,6 %), tudíž české obyvatelstvo dosáhlo v Neředíně těsnou většinu. České obyvatelstvo se postupně stávalo převládající skupinou obyvatel ve většině částí Olomouce. Německou národnost uvedlo 248 osob (48,2 %), dále byla v obci zastoupena také národnost polská, ke které se hlásily 4 osoby (0,8 %). V obci žili také obyvatelé hlásící se ke slovenské a rusínské národnosti, vždy po jedné osobě (0,4 %).

Z celkového počtu 514 sečtených osob uvedlo Neředín jako své rodiště 218 osob (42,4 %). Zbylých 296 osob (57,6 %) se do obce přistěhovalo. Z těchto údajů je patrné, že v Neředíně byla míra migrace daleko vyšší než v ostatních analyzovaných obcích. V těch vždy domácí obyvatelstvo převládalo. V rámci původních obyvatel obce tvořili

⁴⁴ STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ. *Statistický lexikon obcí v republice Československé: Morava a Slezsko*. Praha: Státní úřad statistický, 1924, s. 63.

Němci většinu (120 osob, 55,3 %). Opačná situace byla u osob přistěhovalých. Česká národnost zde tvořila poměrně silnou většinu (207 osob, 69,9 %).

Obr. 5 a 6 Poměr deklarované národnosti v roce 1921

Zdroj: prováděná analýza na základě průzkumu pramenů

Sčítací archy byly nejčastěji vyplňovány kombinací německého a českého jazyka v různé míře, stejně tak se různě používal kurent a standární latinka. V souboru dat se objevilo několik archů, které byly vyplněny zcela v českém jazyce. U osob hlásících se k německé národnosti byla kolonka zjišťující národnost vyplněna slovem „*deutsch*“, jen v ojedinělých případech slovem „*německá*“. Způsobů vyplňování této kolonky u Čechů bylo ve zkoumaných materiálech nalezeno více. První variantou bylo uvedení slova „*česká*“, druhou variantou bylo škrtnutí původně napsaného „*deutsch*“ nebo „*německá*“ a nahrazení slovem „*česká*“. V malé míře se objevovaly případy, kdy osoby uvedly národnost českou a ta byla zaznamenána slovy „*tschechisch*“ nebo „*böhmisch*“. V ojedinělých případech byla ve sčítacích arších zaznamenána národnost „*moravská*“, ale ta byla přeškrtnuta a nahrazena slovem „*česká*“. Ve třech případech bylo v kolonce národnosti uvedeno slovo „*československá*“, to však bylo přeškrtnuto a nahrazeno slovem „*česká*“. Národnost polská byla zapsána většinou slovem „*polisch*“, v jednom případě jako „*polská*“. Národnost rusínská a slovenská byla psána česky.

U některých Čechů bylo v poznámce uvedeno: „*Úředně vyšetřena národnost česká, podpis odepřen*“. Nejčastěji bylo zjišťováno, jaké národnosti jsou rodiče konkrétní osoby.

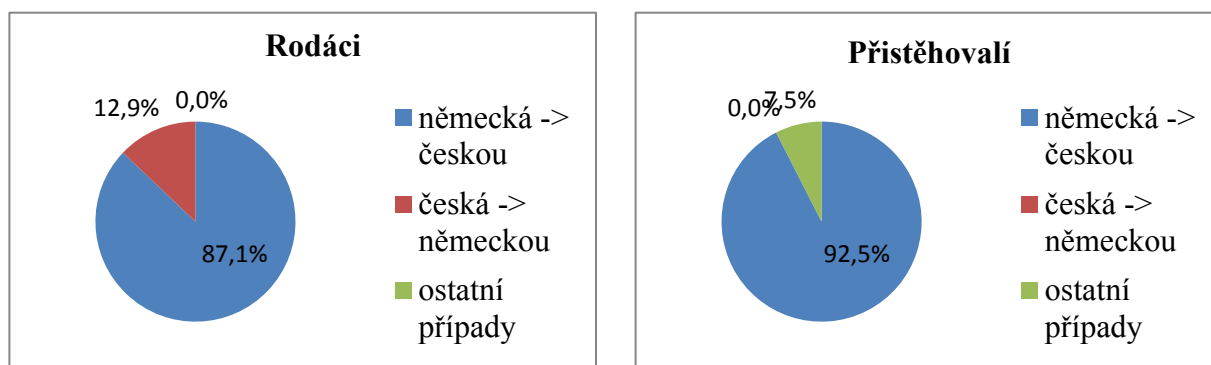
Komparací obou souborů dat, bylo v obou provedených sčítáních identifikováno 225 osob (43,8 %). Osoby, které nelze identifikovat, protože se narodily v období mezi sčítáními nebo se v tomto období do obce přistěhovaly, tvoří část 43,7 %. (narození 87

osob, 16,9 % a přistěhovalí 138 osob, 26,8 %). Z výše uvedeného vyplývá, že se nepodařilo identifikovat 66 osob (12,8 %). Důvodem může být to, že v období mezi sčítáními zemřely nebo se z obce odstěhovaly. U mužů je zde i možnost, že v rozhodném okamžiku sčítání plnili povinnou vojenskou službu a tudíž byli sečtení v místě výkonu vojenské služby.

Analýzou bylo zjištěno, že z 225 identifikovaných osob, došlo u 71 osob (tj. 31,6 %) ke změně individuální národnosti mezi jednotlivými sčítáními. Nejčastěji docházelo ke změně národnosti německé na českou, stalo se tak v 64 případech (90,1 %). Opačný jev, tedy změna národnosti z české na německou byl zaznamenán ve čtyřech případech (5,6 %). Dále byly provedeny změny vždy u jedné osoby z národnosti německé na polskou a z české na rusínskou. Jedna osoba, u níž nebyla kolonka obcovací řeči v roce 1910 vyplněna, se při sčítání v roce 1921 hlásila k národnosti české. Tyto ostatní případy představovaly zbylou část (4,3 %). Češi tedy celkově „získali“ v součtu všech individuálních změn národnosti více než čtvrtinu (26,7 %, tj. 12,4 % všech obyvatel v roce 1921) osob hlásících se v roce 1910 k jinému obcovacímu jazyku. Na navýšení podílu Čechů o 21,9 procentních bodů se tedy podílely individuální změny deklarovaného jazyka minimálně 53 %, stěhování pak minimálně 40,0 % (v intercenzálním období se přistěhovalo do obce 89 Čechů, na druhou stranu se ale 44 Čechů odstěhovalo nebo zemřelo).

Rozdělíme-li si identifikované osoby do dvou skupin, podle toho, zda se v obci narodily (140 osob, 62,2 %) nebo se přistěhovaly (85 osob, 37,8 %), můžeme určit, že národnost si častěji měnily osoby přistěhovalé. Ve 37 případech došlo ke změně z německé národnosti na českou, kdežto u osob narozených v Neředíně jen v 27 případech. Naopak národnost z české na německou si měnily pouze čtyři osoby žijící v Neředíně od narození. Tato skutečnost může být dána tím, že samotné město Olomouc bylo po dlouhou dobu silným německým jazykovým centrem.

Obr. 7 a 8 Změny deklarované národnosti u identifikovaných osob

Zdroj: prováděná analýza na základě průzkumu pramenů

8. 3 Runářov

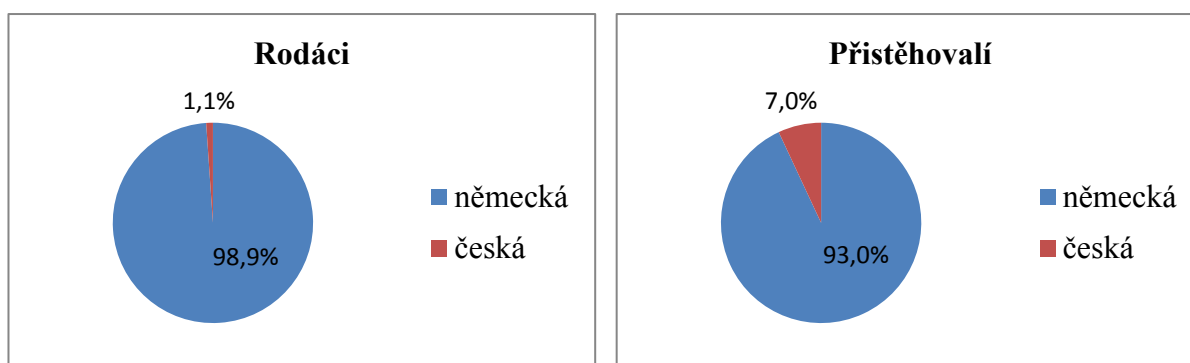
V obou zkoumaných sčítáních bylo v obci evidováno 140 objektů s popisným číslem. Ze sčítání provedeném v roce 1910 se dochoval soubor sčítacích operátů kompletní, při sčítání v roce 1921 v souboru chybí nebo jsou značně poškozeny archy s čísly 36–38, 40, 53, 59, 74, 96 a 135.

Prováděnou analýzou bylo na sčítacích arších z roku 1910 nalezeno 764 osob⁴⁵ sečtených k rozhodnému okamžiku v obci. Obec byla téměř čistě německá. K německé národnosti se hlásilo 749 osob (98,0 %) a k české národnosti 15 osob (2,0 %).

Většina obyvatel žijících v obci byli původní obyvatelé, kteří se v obci narodili (649 osob, 85 %). Zbýlých 115 (15 %) osob uvedlo své rodiště mimo obec Runářov. Nejčastějším místem narození těchto osob byla některá z obcí jazykového ostrůvku na Konicku. Převládal Brodek u Konice (tehdy Německý Brodek) a Dešná. Původních obyvatel deklarující obcovací řeč německou bylo v obci 642 osob (98,9 %). V rámci přistěhovalých pak 107 osob (93,0 %).

⁴⁵ vlastní výzkum v SOkA Olomouc

Obr. 9 a 10 Poměr deklarované obcovací řeči v roce 1910

Zdroj: prováděná analýza na základě průzkumu pramenů

Analyzované sčítací operáty z roku 1910 jsou výhradně vyplňovány německým jazykem a převážně kurentem. Pouze ojediněle byla zaznamenána latinka, nejspíše k tomu docházelo nechtěně a nevědomky, protože po několika málo znacích či slovech bylo ve vyplňování sčítacího archu opět pokračováno kurentem. Stejně tak jako ve Lhotě převládají v obci německá příjmení a ta česká jsou poněmčována, např. Wrba, Nawratil, Kertsch (Krč) aj. Osoby hlásící se k německé obcovací řeči měly v příslušné kolonce zaznamenáno slovo „*deutsch*“ a osoby hlásící se k české obcovací řeči slovo „*böhmisch*“.

V úředních záznamech ke sčítání lidu z roku 1921 ohledně počtu obyvatel nalezneme pro obec Runářov údaj 662 osob⁴⁶. Analýzou sčítacích operátů bylo sečteno v jednotlivých dochovaných arších 654 osob⁴⁷. Rozdíl je pravděpodobně způsoben absencí sčítacích archů (viz výše). Stejně jako v předešlých obcích, tak i zde český živel posílil, ale ne natolik, aby Češi tvořili majoritní skupinu obyvatel v obci. Stále bylo české obyvatelstvo v obci menšinou. K německé národnosti se hlásilo 533 osob (81,5 %) a k české národnosti 121 osob (18,5 %).

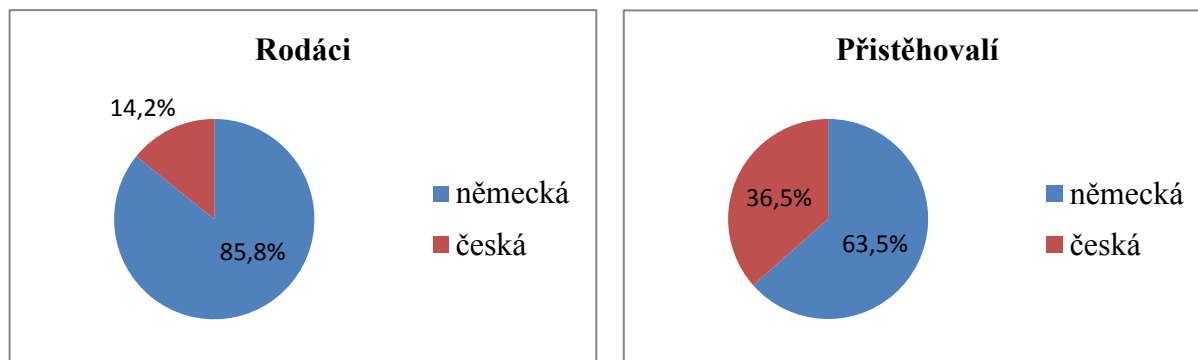
Ve sčítání uskutečněném v roce 1921 uvedlo Runářov, jako svoji rodnou obec, 528 osob (80,7 %), zbylých 126 osob (19,3 %) se narodilo mimo obec Runářov. Poměrně často zde byly opět uváděny okolní německé obce (Lhota u Konice a Německý Brodek). Pokud rozdělíme obyvatele obce do dvou skupin, původní obyvatelé a přistěhovalí, tak v obou skupinách převládá německé obyvatelstvo. Ve skupině

⁴⁶ BARTOŠ, Josef. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960: Svazek III*. Ostrava: Profil, 1972, s. 214.

⁴⁷ vlastní výzkum v SOkA Olomouc

původních obyvatel bylo sečteno 453 Němců (85,8 %) a 75 Čechů (14,2 %). Mezi osobami přistěhovanými bylo deklarováno 80 osob (63,5 %) německé národnosti a 46 osob (36,5 %) české národnosti.

Obr. 11 a 12 Poměr deklarované obcovací řeči v roce 1921

Zdroj: prováděná analýza na základě průzkumu pramenů

Tak jako u předešlých sčítacích operátů z roku 1921, tak i u souboru archů z obce Runářov, se rozšířil počet vyplněných archů v českém jazyce. U žen, hlásících se k české národnosti, se jejich příjmení objevuje v přechýlené formě. Vzhledem k silné německé většině v obci však německý jazyk stále převládal. Část záznamů byla i nadále psána kurentem. Osoby hlásící se k německé národnosti měly v kolonce zjišťující národnost uvedeno slovo „*deutsch*“. V některých případech ale docházelo k několikanásobnému prepisování údajů různými lidmi, nejpravděpodobněji sčítacím komisařem a pak jeho nadřízenými. Nejprve bylo v kolonce uvedeno slovo „*deutsch*“, které bylo následně škrtnuto a nahrazeno slovem „*česká*“, i to bylo přeškrtnuto a zpětně nahrazeno slovem „*deutsch*“.

Rozmanitější způsob zápisu byl zaznamenán u osob hlásících se k národnosti české. První možností zápisu bylo uvedení slova „*česká*“ do patřičné kolonky. V některých případech bylo v kolonce nejprve uvedeno slovo „*deutsch*“, které bylo škrtnuto a nahrazeno slovem „*česká*“. Ve výjimečných případech bylo zaznamenáno uvedení slova „*böhmisch*“, které bylo opět přeškrtnuto a nahrazeno slovem „*česká*“. V některých případech zůstaly uvedeny obě varianty, slova „*böhmisch*“ i „*česká*“. U osob hlásících se k české národnosti, bylo možno nalézt v poznámce vysvětlení, proč právě tato osoba má v kolonce národnosti slovo „*česká*“. Objevily se zde výrazy „*oba rodiče Češi*“, „*otec Čech, chodí do české školy*“, „*po matce Češka, tedy i děti*“.

Češi“, „celá rodina česká, úděl špatného místa příslušnosti“ nebo „Chlapec chodil do české školy, vlivem německým přešel do německé“ aj. Často se ve sčítacích archích v poznámce vyskytoval dovětek „k rozhodnutí“. Toto rozhodnutí nejčastěji vykonával nadřízený politický úřad, který měl dotčenou osobu vyslechnout a do 14 dní vydat rozhodnutí⁴⁸. V několika případech bylo v poznámce uvedeno „na moje přání vyzpraveno [sic!]“. Tím byl vyjádřen souhlas provedených změn u dané osoby. U jedné osoby byla dokonce národnost změněna dodatečně až v roce 1923, tedy dva roky po sčítání. V poznámce bylo uvedeno, že národnost byla opravena na základě rozhodnutí zemské správy v Brně na německou.

Porovnáním sčítacích archů z obou sčítání bylo identifikováno 431 osob (65,9 %). Osoby ze sčítání v roce 1921, které nelze ztotožnit z důvodu narození nebo přistěhování do obce po rozhodném okamžiku sčítání v roce 1910 tvoří skupinu 148 osob (narození 95 osob, 14,5 %, přistěhovalí 53 osob, 8,1 %). Nepodařilo se identifikovat 75 osob (11,5 %). Příčiny, kterými jsou vysvětlovány důvody neidentifikování, jsou stejné jako u předešlých obcí.

Z celkového počtu identifikovaných osob došlo ke změně národnosti u 73 z nich (tj. 16,9 %). Ve všech případech šlo o změnu národnosti z německé na českou. Jiná změna národnosti nebyla zaznamenána. Pokud osoby, které provedly změnu národnosti, opět rozdělíme na původní obyvatelstvo a přistěhovalé, zjistíme, že častěji akt změny národnosti prováděly osoby v obci narozené (50 osob, 68,5 %). Zbýlých 23 případů změn národnosti (31,5 %) bylo zaznamenáno u osob přistěhovalých.

Na navýšení podílu Čechů o 17 procentních bodů se tedy podílely individuální změny deklarovaného jazyka minimálně 65 %, stěhování pak podstatně méně (v interzenzálním období se přistěhovalo 12 Čechů a 12 Čechů se buď odstěhovalo, nebo zemřelo).

Specifický jev, který byl při analýze v této obci zaznamenán, bylo několikanásobné přepisování informace týkající se národnosti. Tento jev se týkal celkem 18 osob, což je 2,8 % obyvatel obce. Kdyby se všechny tyto osoby sečetly jako osoby hlásící se k české národnosti, tak by podíl Čechů v obci při sčítání v roce 1921 dosáhl 21,3 %. Nárůst mezi vybranými sčítáními by tedy činil 19,3 %, což by byl srovnatelný nárůst českého obyvatelstva jako byl zaznamenán v Neředíně.

⁴⁸ STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921: I. díl.* Praha: Státní úřad statistický, 1924, s. 13.

Obr. 13 a 14 Ukázka sčítacího archu, na kterém došlo k několikanásobnému přepisování národnosti

Nationalität (Muttersprache)	vyznání Glaubens- bekenntnis	Kenntnis des Lesens und Schreibens	Druh Beruf
viz návod § 6 siehe Anl. § 6	viz návod § 9 siehe Anl. § 9	viz návod § 10 siehe Anl. § 10	viz návod § 11 siehe Anl. § 11
11	12	13	
Ceska deutsch deutsch Ceska	rom. kat. rom. kat. rom. kat. rom. kat.	lesen schreiben schreiben schreiben	3 3 3 3
Ceska deutsch deutsch Ceska	rom. kat. rom. kat. rom. kat. rom. kat.	lesen schreiben schreiben schreiben	3 3 3 3
Ceska deutsch deutsch Ceska	rom. kat. rom. kat. rom. kat. rom. kat.	lesen schreiben schreiben schreiben	3 3 3 3

Postavení v povolání Stellung im Berufe	Poznámka Anmerkung
července 1914 16. Juli 1914 siehe Anleitung § 14	
19	20
2/991 Heimwerker	oba rodiče falešní d. otec žen d. matka N. z deti. 2
	K rozhodnutí!
203/921	2
	K rozhodnutí! 43
	44
	K rozhodnutí! 45

Zdroj: Státní okresní archiv v Olomouci: fond: Okresní úřad Litovel: inventární číslo 978, karton 810 – Sčítací operáty Runářov 1921.

9. ZÁVĚR

Provedenou analýzou bylo zjištěno, že struktura obyvatelstva ve zkoumaných obcích doznala změn, tak jak bylo předpokládáno na začátku práce. Měnil se jak počet obyvatel v jednotlivých obcích, tak také národnostní struktura.

Jedinou obcí, kde počet obyvatel mezi sčítáními vzrostl, byl Neředín. Jedním z důvodů je bezesporu to, že v roce 1910 samostatná obec Neředín se stala v roce 1919 součástí tzv. Velké Olomouce a to přispělo k jejímu rozšiřování. Ve zbylých dvou obcích počet obyvatel mezi sčítáními klesl. Příčinami tohoto faktu může být, že Lhota u Konice a Runářov byly převážně zemědělské obce v chudším regionu a lidé se stěhovali za lepším způsobem obživy a také proběhnutá první světová válka, kde místní mohli zahynout.

Ve všech analyzovaných obcích došlo mezi sčítáními k posílení českého živlu. V největší míře byl tento jev pozorován v Neředíně, kde Češi tvořili v roce 1921 těsnou většinu. Naopak k nejmenšímu rozšíření českého obyvatelstva došlo ve Lhotě u Konice.

Tab. 3 Změny podílu Čechů v analyzovaných obcích v procentech (resp. pct. bodech)

Obec	Podíl Čechů (1910)	Podíl Čechů (1921)	Nárůst (pct. body)	Vliv změny deklarovaného jazyka na zvýšení podílu Čechů	Vliv stěhování na zvýšení podílu Čechů
Lhota u Konice	0,0	3,5	3,5	min. 90	0
Neředín	28,7	50,6	21,9	min. 53	min. 40
Runářov	2,0	18,5	16,5	min. 65	asi > 0

Zdroj: prováděná analýza na základě průzkumu pramenů

Ve všech zkoumaných obcích došlo k identifikaci 910 osob, z nichž 154 provedlo změnu týkající se národnosti, resp. obcovací řeči. Téměř ve všech případech se jednalo o změnu z německé národnosti na českou. Změna u původních obyvatel byla uskutečněna v 84 případech (54,5 %) a přistěhovalých ve zbylých 70 případech (45,5 %).

Po provedení důkladné analýzy archivních materiálů nemůžeme vytvořit závěr o tom, že by české a německé obyvatelstvo ve vybraných obcích odcházelo v rozdílných

měření z těchto obcí. To, ke které národnosti se hlásili, nemělo vliv na rozhodnutí stěhovat se do vybrané obce nebo naopak z ní pryč.

Do národnostní struktury také zasahoval přirozený pohyb obyvatelstva. Osoby, které se narodily a které zemřely. O možnostech identifikace těchto osob platí to, co bylo napsáno v kapitole hypotézy této práce.

Nejlogičtější a také nejpravděpodobnějším faktorem, proč se jednotlivé osoby rozhodly pro individuální změnu národnosti, resp. obcovací řeč mezi vybranými sčítáními bylo vyhlášení samostatného československého státu, 28. října 1918. Bylo dosaženo vymknutí z područí Habsburské monarchie a prosazení práva na sebeurčení Čechů a ustanovení si vlastního státu. Byl ukončen proces, který započal revolucí v roce 1848. Domnívám se, že právě pocit existence vlastního státu vedl řadu lidí k tomu, aby se hlásili být Čechy.

Navzdory výše napsanému můžeme na příkladu obce Runářov pozorovat fakt, že individuální změna národnosti nemusela být vždy zcela spontánní. Ve sčítacích arších z této obce byly nalezeny záznamy, kde kolonka národnosti byla přepisována hned dvakrát (viz s. 32). Je zde vidět snaha přimět osoby alespoň zčásti českého původu, aby se přihlásily k české národnosti. Dle výsledků sčítání v roce 1921 česká menšina v obci výrazně posílila, avšak již při následném sčítání v roce 1930, kdy už byly česko-německé vztahy méně vyhrocené, v této obci Čechů výrazně ubylo (v roce 1921 ještě 18,5 %, 1930 pak 12,6 %).

10. SUMMARY

An object of the work was to analyse how did the thnic structure change in three chosen villages around Olomouc based on the results of the summation of people in 1910 and 1921. The work used sources saved in Stated district archives Olomouc, especially from the counting questionnaire in sigle villages. The most important part of the analysis was to find out, which phenomenons influenced the ethnic structure and to quantify them. The survey was made based on the comparison of data from both censuses, particulary the facts about language (Umgangssprache – 1910) and nationality (1921).

Based on the executed analysis was found out, the structure of inhabitants has changed. The quantity of inhabitants was changing and so did the ethnicity has strenghtened. The most obvious it was in case of Neředín. Rate of Czech people between different censuses increased. The change was made 21,9 percentual points. Czech inhabitants achieved majority. On the other hand the lowest increase of share of Czech people was discovered in the village Lhota u Konice. This village in 1910 during the cenzus only German. In 1921 there was living a czech minority (12 people, 3,5 %).

Tab. 4 Changes share of Czechs in analyzed villages in percentage (pct. points)

Village	Share Czechs (1910)	Share Czechs (1921)	Increase (pct. points)	Influence of change in the declared language on the increase Czechs	Influence of migration on the increase share Czechs
Lhota u Konice	0,0	3,5	3,5	min. 90	0
Neředín	28,7	50,6	21,9	min. 53	min. 40
Runářov	2,0	18,5	16,5	min. 65	asi > 0

Source: the analysis conducted

In all investigated villages was identified 910 people, 154 of them changed their nationality (language-Umgangssprache). In almost all cases they changed it from

German to Czech. In 84 cases (54,5 %) the changes were done by original inhabitants and the rest of the 70 cases were done by immigrants (45,5 %).

After the analysis we can now surely say, that the ethnic structure was influenced by these factors: natality, mortality, out put in army, individual changes of nationality.

The most probable reason why the individual changes happened, the situation after declaration of the independent state of Czechs and Slovaks, the Czechoslovak republic. It was receded to get out the Czech nation of the influence of Habsburg monarchy and to suppress relationships between Czechs and Germans for a certain period of time.

11. SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY

Prameny:

Státní okresní archiv v Olomouci: fond: Okresní úřad Litovel: inventární číslo 869, fascikl 586 - Sčítací operáty Lhota u Konice 1910.

Státní okresní archiv v Olomouci: fond: Okresní úřad Litovel: inventární číslo 993, karton 816 - Sčítací operáty Lhota u Konice 1921.

Státní okresní archiv v Olomouci: fond: Okresní úřad Litovel: inventární číslo 869, fascikl 620 – Sčítací operáty Runářov 1910.

Státní okresní archiv v Olomouci: fond: Okresní úřad Litovel: inventární číslo 978, karton 810 – Sčítací operáty Runářov 1921.

Státní okresní archiv v Olomouci: fond: Archiv obce Neředín: inventární číslo 13, Sčítání obyvatelstva (popisné archy) 1910.

Státní okresní archiv v Olomouci: fond: Archiv města Olomouce: inventární číslo 457, Sčítání obyvatelstva (popisné archy) 1921.

Literatura:

AGÁRDI, Norbert: Daten der Volkszählung 1910 [online], 2014. Dostupné z: WWW: <http://www.omm1910.hu/?/de/datenbank>

BARTOŠ, Josef. *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960: Svazek III*. Ostrava: Profil, 1972, 364 s.

BURIAN, Bohuslav. *Vlastivěda moravská: Konický okres*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1939, 244 s.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Historie sčítání lidu na území České republiky I. [online], 2014. Dostupné z WWW: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/historie_scitani_lidu_na_uzemi_ceske_republiky_i

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Historie statistiky v Čechách do roku 1918. [online], 2014. Dostupné z WWW: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/historie_statistiky_v_zechach_do_roku_1918

DOSTÁL, Josef a František ŘÍKOVSKÝ. *Vlastivěda moravská: Olomoucký okres*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1935, 577 s.

- FOLTA, Michal. Historie tramvajové dopravy v Olomouci. STATUTÁRNÍ MĚSTO OLOMOUC. *Statutární město Olomouc: oficiální informační portál* [online]. 2012 [cit. 2014-04-17]. Dostupné z: <http://www.olomouc.eu/tramvajova-trat/historie-tramvajove-dopravy/12210>
- HÄUFLER, Vlastislav. *The ethnographic Map of the Czech Lands 1880-1970*. Praha: Academia Praha, 1973, 100 s.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 570 s.
- HOSÁK, Ladislav a Rudolf ŠRÁMEK. *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I*. Praha: Academia, 1970, 573 s.
- HOSÁK, Ladislav a Rudolf ŠRÁMEK. *Místní jména na Moravě a ve Slezsku II*. Praha: Academia, 1980, 962 s.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl 1., Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Praha: Libri, 2003, 571 s.
- NEŠPOR, Václav. *Ohlasy revolučního roku 1848 v Olomouci*. Olomouc, 1928, 31 s.
- NEŠPOR, Václav. *Vlastivěda moravská: Dějiny Olomouce*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1936, 347 s.
- Obec Brodek u Konice [online], 2014. Dostupné z: WWW: <http://www.brodek-u-konice.cz/index.asp>
- RUSINSKÝ, Jiří. *Olomoucké letiště v Neředíně: 1918-2008*. Cheb: Svět křídel, 2009, 194 s.
- SCHULZ, Jindřich a kol. *Dějiny Olomouce*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, svazek 1, 629 s.
- STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ. *Statistický lexikon obcí v republice Československé: Morava a Slezsko*. Praha: Státní úřad statistický, 1924, 219 s.
- STÁTNÍ ÚŘAD STATISTICKÝ. *Sčítání lidu v republice Československé ze dne 15. února 1921: I. díl*. Praha: Státní úřad statistický, 1924, 275 s.
- STATUTÁRNÍ MĚSTO OLOMOUC A KOMISE MĚSTKÉ ČÁSTI Č. 12 NEŘEDÍN. *Neředín: Český překlad stati Johanna Kuxe z r. 1943 vydaný u příležitosti 777 let*. Olomouc: Statutární město Olomouc, 2011, 39 s.